

Rozdział 17

Anna Spoz, Magdalena Ziolo

ZRÓWNOWAŻONE FINANSE A STABILNOŚĆ FINANSOWA GOSPODARSTW DOMOWYCH

Wstęp

Stabilność finansowa jest zjawiskiem dobrze rozpoznany w literaturze przedmiotu. Problematyka stabilności finansowej jest analizowana wieloaspektowo, a jedynym z nurtów badawczych jest kontekst stabilności finansowej gospodarstw domowych. W tym ujęciu ważnym zagadnieniem badawczym jest równowaga finansowa oraz problem zadłużenia gospodarstw domowych, a także badanie takich zjawisk jak wykluczenie społeczne, finansowe, nierówności dochodowe.

Konsekwencje nadmiernego zadłużenia mogą być dotkliwe dla gospodarstw domowych, a niewłaściwa strategia zarządzania długiem może prowadzić do bankructwa i w efekcie do pogorszenia jakości życia, czy szeroko rozumianego wykluczenia. W skali makro istnieje silny związek pomiędzy równowagą finansową a stabilnością finansową, stąd istotnym zagadnieniem badawczym jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o sposoby zapewnienia stabilności finansowej gospodarstw domowych w długim okresie. Jednym z kierunków badań jest analizowanie roli i znaczenia finansów zrównoważonych w tym procesie.

Finanse zrównoważone definiowane są jako taki rodzaj finansów, który w decyzjach finansowych uwzględnia konsekwencje środowiskowe, społeczne oraz zarządcze i zapewnia tym samym równowagę decyzyjną, uwzględniając wpływ decyzji na wszystkie trzy filary rozwoju zrównoważonego i osiągnięcie jego celów. Przyjmuje się, że finanse zrównoważone redukują konsekwencje negatywnych efektów zewnętrznych w postaci nierówności lub wykluczenia oraz zapewniają stabilność finansową postulując równowagę budżetową i międzypokoleniową odpowiedzialność za dług. Racjonalne zadłużanie się oraz odpowiedzialność za dług to postulaty wpisujące się koncepcję finansów zrównoważonych w szczególności finansów społecznie odpowiedzialnych.

Negatywne konsekwencje zadłużenia gospodarstw domowych (ale nie tylko, gdyż dotyczy to także długu publicznego i w efekcie konieczności jego wielopokoleniowego finansowania ze źródeł publicznych) mogące prowadzić do utraty płynności finansowej, bankructwa, utraty majątku, zagrożenia ubóstwem i wyklu-

czeniu społecznym, mają swój wyraz w obniżającej się jakości życia oraz możliwości zapewniania równych szans edukacyjnych i rozwojowych.

Sytuacja finansowa gospodarstw domowych determinuje takie aspekty kształtujące jakość życia jak otoczenie, w którym dane gospodarstwo domowe funkcjonuje, które z kolei jest pochodną oddziaływania ryzyka finansowego i niefinansowego m.in. ryzyko społeczne w tym zdrowotne (np. zamieszkanie na obszarach dotkniętych problemem smogu lub innych zanieczyszczeń środowiska, zwiększających ryzyko zachorowania na określone typy chorób), szanse edukacyjne i rozwojowe, dostępność do usług publicznych, jakość infrastruktury itp.

Na jakość życia składają się zatem uwarunkowania środowiskowe, społeczne i ekonomiczne, które korespondują zarazem z trzema filarami rozwoju zrównoważonego. Finanse zrównoważone oddziałują więc na niwelowanie negatywnych skutków ryzyka społecznego i środowiskowego poprzez wykorzystanie instrumentarium zielonych finansów, czy finansów społecznych. W tym podejściu ważną rolę pełni mikrofinansowanie oraz mechanizm redystrybucji społecznej, a także systemy podatkowe oparte na podatkach środowiskowych oraz społecznie odpowiedzialne inwestycje i finanse etyczne.

Celem rozdziału jest wskazanie na związki zachodzące pomiędzy finansami zrównoważonymi a stabilnością finansową gospodarstw domowych i zwrócenie uwagi na te z instrumentów finansów zrównoważonych, które w największym stopniu oddziałują na zjawisko nierówności dochodowych, wykluczenia społecznego oraz nadmiernego zadłużenia.

1. Stabilność finansowa gospodarstw domowych i jej determinanty

W literaturze przedmiotu termin gospodarstwa domowego jest różnie interpretowany. Zgodnie z definicją GUS, pod pojęciem tym należy rozumieć zespół osób, które razem zamieszkują i wspólnie się utrzymują, przy czym osoby samotne i samodzielnie się utrzymujące traktowane są jako jednoosobowe gospodarstwa domowe⁴¹⁸. Zalega zwraca uwagę na rolę gospodarstw domowych w sferze konsumpcji, określając je jako kluczowe jednostki w tym procesie. Podstawowym celem gospodarstw domowych jest zaspokajanie potrzeb konsumpcyjnych o charakterze jednostkowym i/lub wspólnym.⁴¹⁹ Wielkość i strukturę gospodarstwa domowego oraz jego sytuację majątkową uwzględnili Kozera i in. definiując gospodarstwo domowe jako "swoisty system społeczno-ekonomiczny, uwarunkowany przez strukturę osobową i materialną, którego zasady organizacyjne podpo-

⁴¹⁸ GUS, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/103,pojecie.html>, dostęp: 15.02.2022.

⁴¹⁹ T. Zalega: *Gospodarstwo domowe jako podmiot konsumpcji*. Studia i Materiały, (1), 2007, s. 7.

rządkowane są osiągnięciu głównego celu, którym jest zaspokojenie potrzeb poszczególnych członków gospodarstwa domowego jako całości⁴²⁰.

Stopień zaspokojenia potrzeb (zwłaszcza tych podstawowych) wyznacza poziom bezpieczeństwa finansowego gospodarstw domowych. Bezpieczeństwa finansowego nie należy jednak utożsamiać jedynie z możliwością zaspokojenia potrzeb bieżących, ale również z tworzeniem rezerw finansowych, które mogą zostać wykorzystane na nieprzewidziane i/lub nieuniknione wydatki⁴²¹. W literaturze przedmiotu pojęcie bezpieczeństwa finansowego jest niekiedy stosowane zamiennie z terminem bezpieczeństwa ekonomicznego, które jest jednak pojęciem szerszym. Bezpieczeństwo ekonomiczne bowiem, oprócz aspektów finansowych wpływających na bezpieczeństwo finansowe (takich jak wysokość i stabilność dochodów oraz poziom wydatków, koszty obsługi zobowiązań, poziom oszczędności i inwestycji oraz majątek netto gospodarstwa domowego), obejmuje również takie czynniki, jak dywersyfikację źródeł dochodów, ochronę przed utratą dochodów lub majątku, strukturę i jakość kapitału ludzkiego, w tym stan zdrowia członków gospodarstwa domowego (rodziny), oraz czynniki behawioralne i więzi rodzinne⁴²².

Niezbędnym elementem do osiągnięcia bezpieczeństwa ekonomicznego i finansowego gospodarstw domowych jest ich stabilność finansowa. Stabilność finansowa gospodarstw domowych oznacza stan dynamicznej i trwałej równowagi i jest determinowana względnie dużą pewnością i stabilnością uzyskiwanych przez członków gospodarstwa domowego dochodów rozporządzalnych⁴²³, przy czym wielkość tych dochodów nie determinuje poczucia stabilności finansowej.

W kontekście stabilności finansowej gospodarstw domowych warto wspomnieć o odporności finansowej, którą Solarz zdefiniowała jako „deklarowaną, uprawdopodobnioną zdolność gospodarstw domowych do przetrwania szoków finansowych, możliwość pozyskania środków pieniężnych na nieprzewidziane wydatki⁴²⁴. Na stabilność finansową, jak i odporność finansową wpływa dostępność do usług finansowych i ich wykorzystanie do zaspokajania bieżących i przyszłych potrzeb gospodarstw domowych (rysunek 17.1).

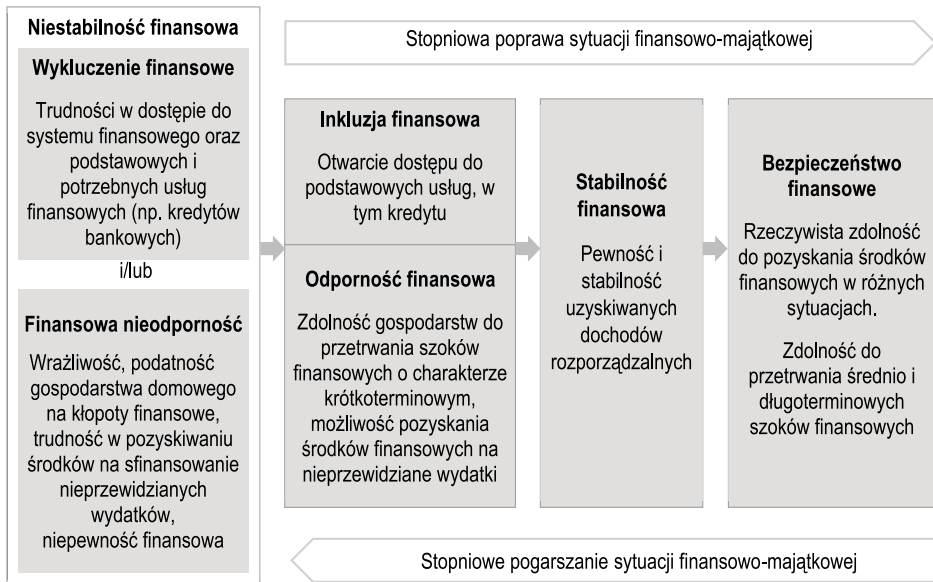
⁴²⁰ A. Kozera, J. Stanisławska, R. Głowicka-Woloszyn: *Wewnętrzne społeczno-ekonomiczne determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych rolników*. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 18(6), 2016, s. 110.

⁴²¹ M. Piotrowska: *Wpływ wykształcenia na bezpieczeństwo ekonomiczne gospodarstw domowych*. Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy, (51), 2017, s. 11; K. Rączkowski: *Bezpieczeństwo finansowe*, (w) *Ekonomika bezpieczeństwa państwa w zarysie*. Red. J. Płaczek, Difin, Warszawa 2014, s. 299–324, 5. ICRC, 2013: *Economic Security*. International Committee of the Red Cross, Geneva.

⁴²² R. Kata, K. Nowak. M. Leszczyńska, A. Kowal: *Bezpieczeństwo finansowe gospodarstw domowych – wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2021, s. 22.

⁴²³ Ibidem, s. 9, J.K. Solarz, *Międzynarodowy system finansowy*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 2001, s. 195 i nast.

⁴²⁴ M. Solarz: *Zwiększanie odporności finansowej gospodarstw domowych jako warunek trwałej inkluzji finansowej*. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H Oeconomia*, 49(4), 2015, s. 517–525.

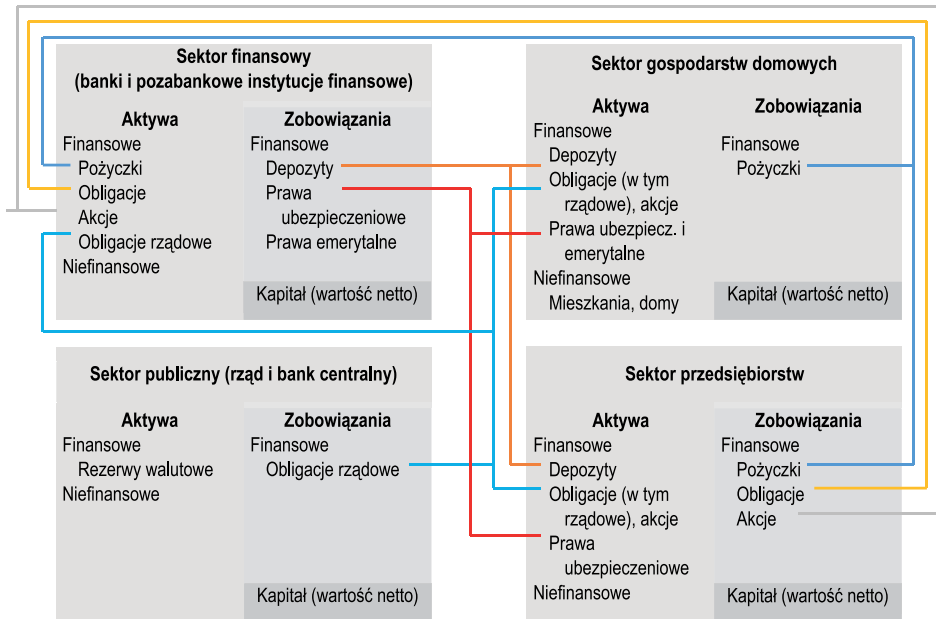

Rysunek 17.1. Stabilność finansowa jako element bezpieczeństwa finansowego gospodarstwa domowego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kata R., Nowak K., Leszczyńska M., Kowal A., *Bezpieczeństwo finansowe gospodarstw domowych – wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2021, s. 30.

Stabilność finansową gospodarstw domowych można rozpatrywać z mikro i makro perspektywy. Z makroekonomicznego punktu widzenia należy zauważyć, że stabilność sektora gospodarstw domowych, będącego ważną częścią gospodarki realnej wpływa na system finansowy i jego stabilność. Gospodarstwa domowe mogą alokować posiadane środki pieniężne w aktywa finansowe (lokaty bankowe, instrumenty finansowe) lub inne aktywa (nieruchomości, ziemię) albo występować w roli pożyczkobiorcy. Pozyskane środki mogą przeznaczyć na bieżącą konsumpcję, inwestycje lub oszczędności. Na zachowania gospodarstw domowych mają wpływ realizowane w państwie polityki: monetarna (stopa procentowa, kursy walut, podaż pieniądza) oraz polityka fiskalna (rodzaj i stawki podatku, gwarancje i poręczenia), a także indywidualne cechy jednostek tworzących gospodarstwo domowe. Wzajemne zależności pomiędzy sektorami gospodarstw domowych, przedsiębiorstw, sektora finansowego przedstawia rysunek 17.2.

Początkowo ryzyko finansowe koncentrowało się głównie na podmiotach sektora finansowego (instytucjach finansowych), które je ponosiły i nim zarządzały. Rozwój rynków kapitałowych i instrumentów finansowych spowodował, że część ryzyka została przeniesiona na gospodarstwa domowe. Istnieje wiele kanałów transmisji ryzyka z i do gospodarstw domowych. Ekspozycja gospodarstw domowych na ryzyko wynika z występowania ich w charakterze inwestorów kapi-

Rysunek 17.2. Zależności pomiędzy podmiotami sfery finansowej i realnej.

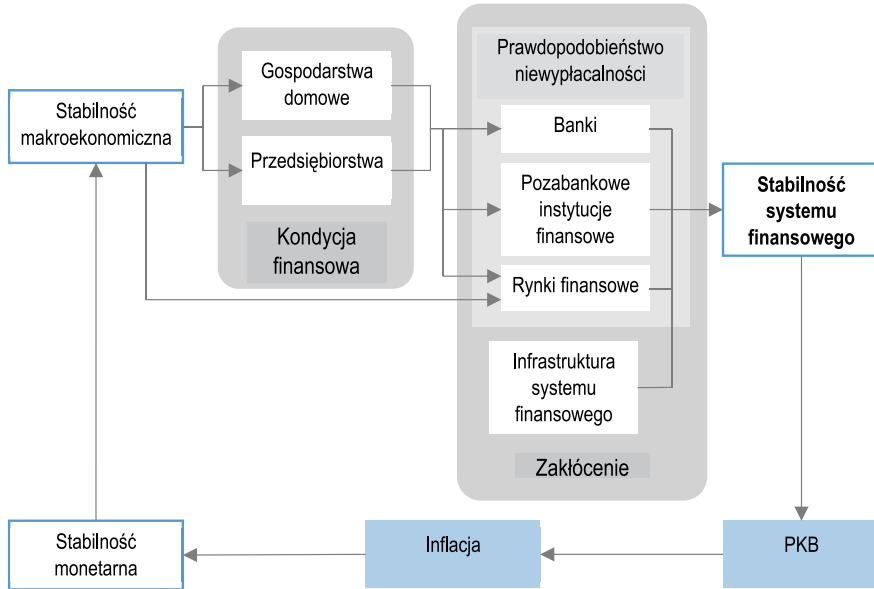
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: W.Santoso, M. Sukada: *Risk profile of households and the impact on financial stability w: Household debt: implications for monetary policy and financial stability*, 2009, vol. 46, s. 61.

tałowych i obligatariuszy, deponentów i beneficjentów ubezpieczeń. Gospodarstwa domowe podlegają ryzyku finansowemu także jako kredytobiorcy. Ilość i charakter ryzyk (ryzyko rynkowe, ryzyko inflacji, ryzyko planowania inwestycyjnego, ryzyko reinwestycji oraz ryzyko długowieczności) sprawia, że potencjalne koszty dla sektora finansów publicznych byłyby ogromne, gdyby gospodarstwa domowe nie dysponowały możliwościami ich ograniczania⁴²⁵ (rysunek 17.3). Wzrost zadłużenia gospodarstw domowych może skutkować wzrostem kredytów zagrożonych, które są zjawiskiem kosztownym i niepożądanym⁴²⁶. W perspektywie mikro może oznaczać utratę płynności finansowej, utratę majątku, bankructwa przyczyniając się do wzrostu zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

Nadmierne zadłużenie gospodarstw domowych może prowadzić do ich niewypłacalności. Zagadnienie niewypłacalności gospodarstw domowych nabiera szczególnego znaczenia w okresach niestabilności gospodarczej, kryzysów finansowych oraz recesji. Badania w tym zakresie prowadziła B. Świecka. Uzyskane wyniki wskazują, że zagrożenie niewypłacalnością gospodarstw domowych

⁴²⁵ W. Santoso, M. Sukada: *Risk profile of households and the impact on financial stability w: Household debt: implications for monetary policy and financial stability*, 2009, vol. 46, s. 61.

⁴²⁶ L. Rinaldi, A. Sanchis-Arellano: *Household debt sustainability: What explains household non-performing loans? An empirical analysis*. 2006.

Rysunek 17.3. Gospodarstwa domowe a stabilność finansowa.

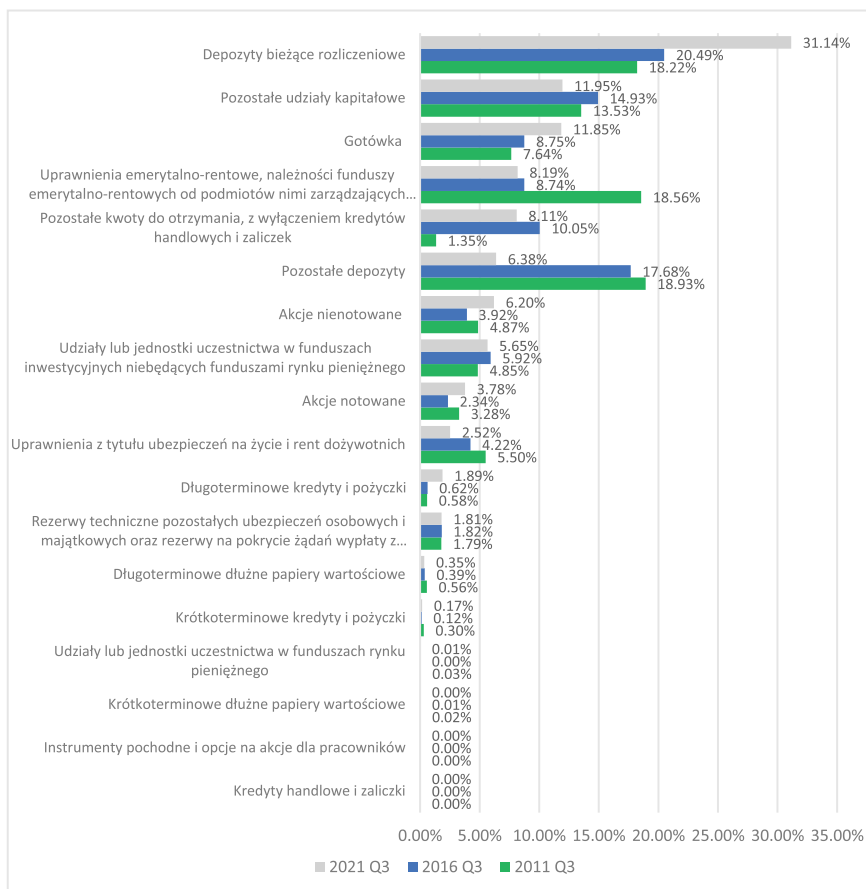
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: W.Santoso i M. Sukada: *Risk profile of households and the impact on financial stability w: Household debt: implications for monetary policy and financial stability*, 2009, vol. 46, s. 60.

jest zjawiskiem stopniowalnym, które wzrasta wraz z brakiem zabezpieczenia finansowego przy jednoczesnym wystąpieniu zdarzeń skutkujących spadkiem dochodu do dyspozycji. Zagrożenie niewypłacalnością dotyczy wszystkich gospodarstw domowych, niezależnie od poziomu ich dochodu, przy czym poziom tego zagrożenia jest zróżnicowany. Wzrost świadomości ekonomicznej gospodarstwa domowego, wynikający z edukacji finansowej powoduje obiektywną poprawę bezpieczeństwa finansowego gospodarstwa domowego i tym samym zmniejsza zagrożenie niewypłacalnością gospodarstw domowych⁴²⁷.

2. Struktura oszczędności i zadłużenia gospodarstw domowych

Strukturę aktywów finansowych gospodarstw domowych przedstawia wykres 17.1. W trzecim kwartale 2021 r. największy udział w aktywach miały depozyty bieżące rozliczeniowe, które stanowiły niemal jedną trzecią wszystkich aktywów (31,14%). Pozostałe udziały kapitałowe zajmowały drugie miejsce (11,95%), ale ich przewaga

⁴²⁷ J. Franc-Dąbrowska, M. Porada-Rochon, B. Świecka: *Niewypłacalność przedsiębiorstw i gospodarstw domowych-Analiza porównawcza*. Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, 19 (68), 2018, s. 28.

Wykres 17.1. Struktura aktywów finansowych gospodarstw domowych w Polsce – zestawienie danych z trzecich kwartałów 2011, 2016 i 2021.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP, https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniężna_i_bankowa/krf.html, dostęp: 25.02.2022.

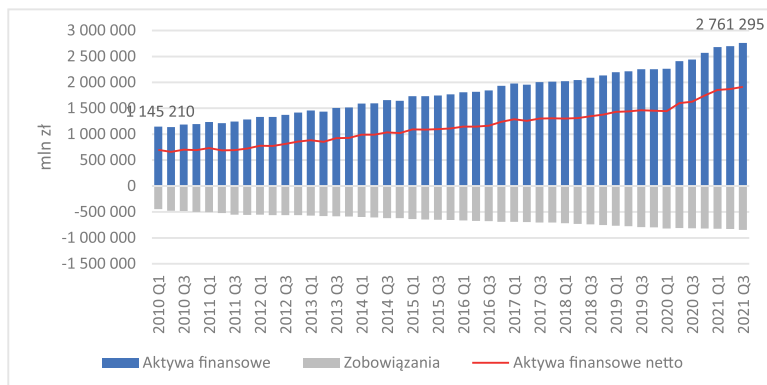
nad trzecią pod względem udziału gotówką (11,85%) była bardzo mała. Znikomy udział w aktywach finansowych miały kredyty handlowe i zaliczki, instrumenty pochodne i opcje na akcje prac oraz krótkoterminowe dłużne papiery wartościowe.

Porównując strukturę aktywów w analogicznym kwartale roku 2016, widać, że udział depozytów bieżących rozliczeniowych również zajmował wtedy pierwsze, choć był wtedy o prawie 11% mniejszy. Kolejny był udział pozostałych depozytów (17,86%), a pozostałe udziały kapitałowe zajmowały trzecie miejsce z wynikiem 14,93%, czyli większym o prawie 3% niż w trzecim kwartale 2021.

Cofając się o kolejne pięć lat, do roku 2011, można zaobserwować zmianę na pierwszym miejscu, gdyż największy udział miały wtedy pozostałe depozyty (18,93%). Różnice pomiędzy pierwszymi trzema pozycjami były jednak bardzo małe, mniejsze niż 1%. Drugie w kolejności uprawnienia emerytalno-rentowe

miały udział 18,56%, a depozyty bieżące rozliczeniowe 18,22%. Patrząc na udział gotówki w aktywach można zauważyć, że obecnie jest on wyraźnie większy niż pięć i dziesięć lat temu.

Od pierwszego kwartału 2010 roku wartość sumaryczna aktywów finansowych gospodarstw domowych wzrosła z 1,145 mld zł do 2,761 mld zł (wykres 17.2). Do 2020 roku trend wzrostu był raczej stały, natomiast od drugiego kwartału 2020 widać wyraźne przyspieszenie wzrostu. Trend wzrostu wartości zobowiązań nie wykazał w tym czasie takiej zmiany.

Wykres 17.2. Wartość aktywów finansowych i zobowiązań gospodarstw domowych w Polsce w latach 2010–2021 (dane kwartalne w mln zł).

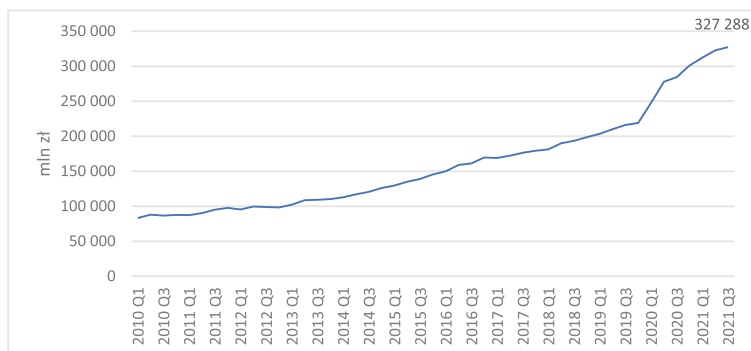
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP, https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/krf.html, dostęp: 25.02.2022.

Wpływ na wzrost wartości aktywów finansowych gospodarstw domowych na początku 2020 roku, miał między innymi wzrost wartości gotówki w tych aktywach (wykres 17.3). W trzecim kwartale 2021 osiągnęła ona wartość 327 288 mln zł.

Wzrastająca wartość depozytów bieżących rozliczeniowych również przyczyniła się do zwiększenia wartości aktywów finansowych gospodarstw domowych od 2020 roku (wykres 17.4). Dynamika wzrostu wartości tych depozytów nie była tak duża jak gotówki, jednak przyspieszenie tempa wzrostu jest widoczne. Natomiast zgodnie z wcześniejszymi obserwacjami struktury aktywów, wartość pozostałych depozytów maleje już od kilku lat, a w trzecim kwartale 2021 roku osiągnęła poziom niższy niż pierwszym kwartale roku 2010.

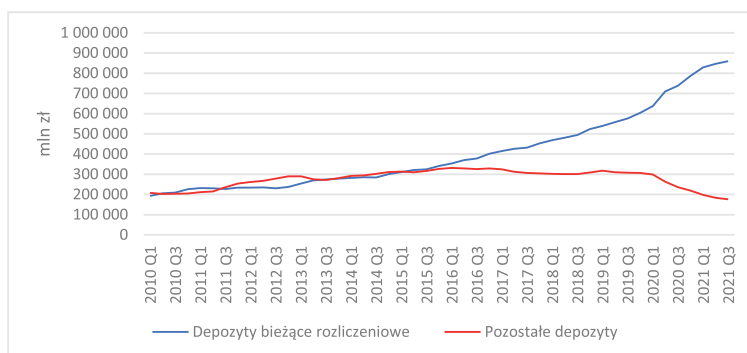
Kolejnym składnikiem aktywów finansowych gospodarstw domowych, którego wartość wykazuje wzrost od początku 2020 roku, są uprawnienia emerytalno-rentowe (wykres 17.5). W tym przypadku nie obserwujemy jednolitego, długookresowego trendu. Warto jednak podkreślić, że na koniec trzeciego kwartału 2021 r. wartość uprawnień emerytalno-rentowych osiągnęła najwyższą wartość (226 149 mln zł) od pierwszego kwartału roku 2014.

Znaczącą część aktywów finansowych gospodarstw domowych stanowią akcje, przy czym akcje nienotowane przeważają nad notowanymi (wykres 17.6). Te ostatnie pokazały wyraźny wzrost wartości od drugiego kwartału 2020 r., choć

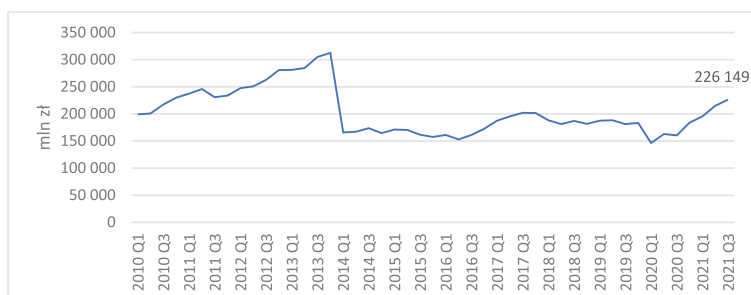
Wykres 17.3. Wartość gotówki w aktywach finansowych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2010–2021 (dane kwartalne w mln zł).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP, https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/krf.html, dostęp: 25.02.2022.

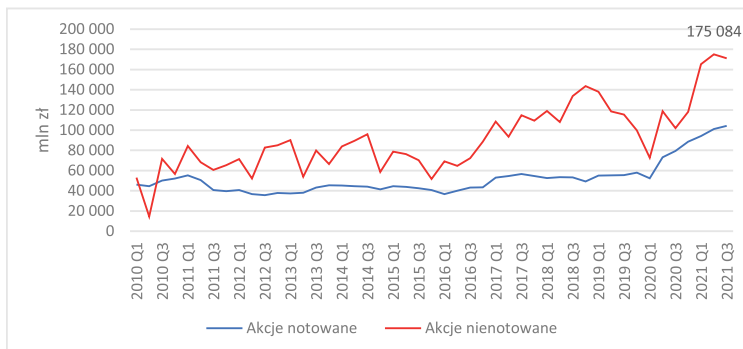
Wykres 17.4. Wartość depozytów w aktywach finansowych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2010–2021 (dane kwartalne w mln zł).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP, https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/krf.html, dostęp: 25.02.2022.

Wykres 17.5. Wartość uprawnień emerytalno-rentowych i należności funduszy emerytalno-rentowych w aktywach finansowych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2010–2021 (dane kwartalne w mln zł).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP, https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/krf.html, dostęp: 25.02.2022.

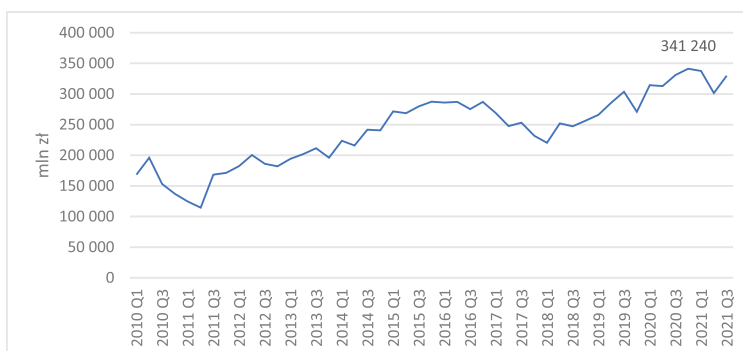
Wykres 17.6. Wartość akcji w aktywach finansowych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2010–2021 (dane kwartalne w mln zł).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP, https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/krf.html, dostęp: 25.02.2022.

wcześniej ich wartość rosła i malała naprzemiennie. Zmiany wartości akcji nienotowanych wyróżniły się dużymi skokami w krótkich okresach, zarówno w kierunku wzrostu, jak i spadku. W analizowanym okresie jako całości akcje nienotowane wykazywały trend wzrostowy.

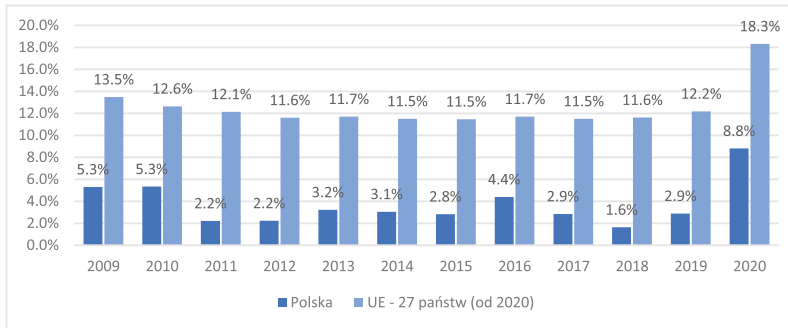
Pozostałe udziały kapitałowe osiągają wartości większe niż akcje (wykres 17.7). Biorąc pod uwagę cały okres od pierwszego kwartału 2010 r. do trzeciego kwartału 2021 r. ich wartość wykazywała trend rosnący, choć nie był on stały. Największą wartość, wynoszącą 341 240 mln zł, pozostałe udziały kapitałowe osiągnęły w czwartym kwartale 2020 r.

Stopa oszczędności gospodarstw domowych wyraźnie wzrosła w 2020 roku zarówno dla Polski (o 5,9% w stosunku do 2019 r.), jak i całej Unii Europejskiej (o 6,1% w stosunku do 2019 r.) (wykres 17.8). Jej wartości były również najwyższe od 2009 r. Wcześniej nie zachodziły tak duże zmiany wartości stopy oszczędności

Wykres 17.7. Wartość pozostałych udziałów kapitałowych w aktywach finansowych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2010–2021 (dane kwartalne w mln zł).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP, https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/krf.html, dostęp: 25.02.2022.

Wykres 17.8. Zmiany stopy oszczędności gospodarstw domowych w Polsce i w Unii Europejskiej w latach 2009–2020.

Źródło: Eurostat, ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TECO0131/default/table, dostęp: 25.02.2022.

gospodarstw domowych, choć w przypadku Polski, zmienność była większa (nawet 3,1% rok do roku). Dla UE zmiany rok do roku nie przekraczały 1% w latach 2009–2019.

3. Stabilność finansowa gospodarstw domowych a zrównoważone finanse

Osiągnięcie przez gospodarstwa domowe stabilności finansowej najczęściej skutkuje wzrostem jakości ich życia. Na jakość życia wpływają uwarunkowania środowiskowe, społeczne i ekonomiczne, które wpisują się w koncepcję zrównoważonego rozwoju. Przyjmując założenie, że sektor finansowy pełni kluczową rolę w stymulowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego (w tym zgodnego z koncepcją *sustainability*) wykorzystanie instrumentów zrównoważonych finansów może przyczynić się do niwelowania negatywnych skutków ryzyka społecznego i środowiskowego. Ważną rolę w tym procesie pełnią mikrofinanse. Ich pozytywny wpływ na jakość życia został potwierdzony między innymi w badaniach prowadzonych przez Ali i in. (2017) czy Mazumder i Lu (2015)⁴²⁸. Innym przykładem takich instrumentów są *carbo finance*, *zielone finanse* czy *finanse etyczne*.

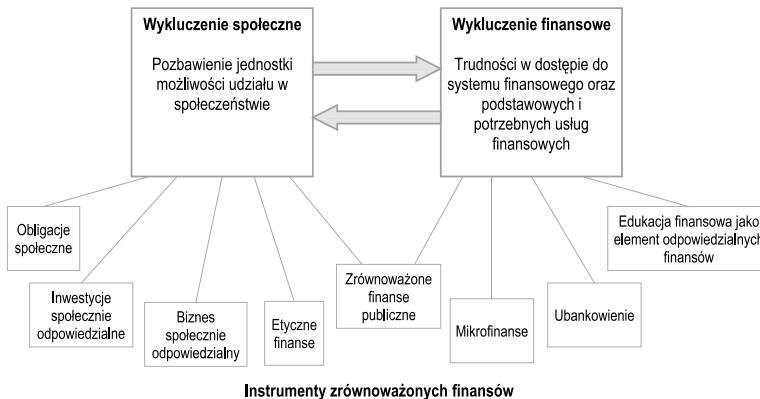
Osiągnięcie stabilności finansowej gospodarstw domowych w długim okresie jest niezwykle ważne. Zarówno przyczyną, jak i skutkiem braku stabilności finansowej może być wykluczenie finansowe oraz wykluczenie społeczne.

Wykluczenie finansowe przejawia się w trudnościach obywateli w dostępie do systemu finansowego i/lub korzystaniu z usług finansowych odpowiadających ich

⁴²⁸ S.I. Ali, A. Ali, F. Subhan, *Empirical assessment of the impact of microfinance on quality of life*. Pakistan Business Review, 719, 2015, s. 808–828; M. S. U. Mazumder, W. Lu: *What impact does microfinance have on rural livelihood? A comparison of governmental and non-governmental microfinance programs in Bangladesh*. World Development, 68, 2015, s. 336–354.

potrzebom i umożliwiającym im prowadzenie normalnego życia⁴²⁹. Może mieć charakter wykluczenia ze względu na dostępność geograficzną lub na dostępność do produktów i usług finansowych, ze względu na cenę lub warunki lub być wykluczeniem marketingowym albo stanowić samowykluczenie⁴³⁰.

Wykluczenie społeczne jest zjawiskiem wieloaspektowym i wielowymiarowym. Goddens opisuje je jako rodzaj upośledzenia, które pozbawia jednostkę możliwości pełnego uczestnictwa w społeczeństwie.⁴³¹ Najczęściej wykluczenie finansowe traktowane jest jako pierwotne w stosunku do społecznego i prawidłowość tę można obserwować w krajach Europy Zachodniej, podczas gdy w Polsce to wykluczenie społeczne bywa przyczyną wykluczenia finansowego⁴³². Problem wykluczenia finansowego jest jednym z wyzwań dla zrównoważonych finansów. Zapewnienia dostępu do systemu finansowego na poziomie jednostki, niezależnie od jej statusu majątkowego i zmniejszenie nierówności to jeden z ważniejszych postulatów wpisujących się w koncepcję zrównoważonego rozwoju. Do instrumentów zrównoważonych finansów, które mogą zostać wykorzystane w procesie inkluzji finansowej można zaliczyć mikrofinanse, ubankowanie, obligacje społeczne, społecznie odpowiedzialne finanse oraz zrównoważone finanse⁴³³ (rysunek 17.4).

Rysunek 17.4. Instrumenty zrównoważonych finansów a inkluzja finansowa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Ziolo, D. Dzikowska: *Finanse zrównoważone wobec problemu wykluczenia finansowego*. Studia i Materiały, 1/2018 (27), cz. 2, Wydział Zarządzania UW, s. 13.

⁴²⁹ European Commission, 2008, Financial services provision and prevention of financial exclusion, <https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/financial-services-provision-and-prevention-of-financial-exclusion.pdf>, dostęp: 26.02.2022.

⁴³⁰ T. Koźliński: *Wykluczenie płatnicze w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej*, 2010 https://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/wykluczenie_platnicze_w_polsce_i_innych_krajach_ue.pdf, dostęp: 26.02.2022.

⁴³¹ A. Giddens, *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 347.

⁴³² M. Iwanicz-Drozdowska, P. Błędowski, *Finanse bliżej ludzi*, „Rzeczpospolita”, 12.11.2010 oraz *Edukacja i świadomość finansowa*, red. M. Iwanicz-Drozdowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011, s. 27.

⁴³³ M. Ziolo, D. Dzikowska: *Finanse zrównoważone wobec problemu wykluczenia finansowego*. Studia i Materiały, 1/2018 (27), cz. 2, Wydział Zarządzania UW, s. 13.

Mikrofinanse to instrument zrównoważonego finansowania, który może być wykorzystany do niwelacji zjawiska wykluczenia społecznego i finansowego. Przyczynia się do integracji społecznej ograniczając skalę ubóstwa i wykluczenia finansowego. Umożliwia także realizację zasad społecznej sprawiedliwości i odpowiedzialności wpisujących się w koncepcję zrównoważonego rozwoju. Najbardziej znanym i najczęściej stosowanym instrumentem mikrofinansów są mikrokredyty, a więc kredyty o niskiej kwocie, przeznaczane dla osób, dla których kredyty w instytucjach bankowych są niedostępne ze względu na brak zabezpieczeń i historii kredytowej. Innymi przykładami mikroproduktów, które można wykorzystać w procesie inkluzji finansowej są mikrooszczędności i mikroleasingi⁴³⁴.

Obligacje społeczne to instrument finansowy, za pomocą którego zdobywany jest kapitał na realizację celów społecznych, w tym redukcję zjawiska wykluczenia społecznego⁴³⁵. Potwierdzają to dane liczbowe, z których wynika, że najwięcej emisji obligacji społecznych związanych jest z realizacją projektów związanych z zatrudnieniem i opieką społeczną⁴³⁶.

Zakończenie

Zjawisko stabilności finansowej gospodarstw domowych jest niezwykle ważne z punktu widzenia stabilności systemu finansowego i realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju. Jednym z etapów procesu tworzenia stabilności finansowej gospodarstw domowych jest przeciwdziałanie zjawiskom wykluczenia społecznego i finansowego. Działania te mogą odbywać się na drodze administracyjnej (mocą obowiązkowych regulacji prawnych) lub mieć charakter dobrowolnych inicjatyw podejmowanych przez podmioty z sektora państwowego i prywatnego.

Ważną rolę w tym procesie inkluzji finansowej pełnią instrumenty zrównoważonych finansów, które w stosunku do tradycyjnych cechują się wyższą elastycznością, gdyż uwzględniają aspekty ESG. Przykładem takich instrumentów mogą być mikrofinanse, które umożliwiają inkluzję finansową także uboższych jednostek. Do tego typu produktów finansowych należy zaliczyć mikropożyczki, mikrokredyty, mikrooszczędności czy mikroleasingi. Podatki środowiskowe, społecznie odpowiedzialne inwestycje czy mechanizmów redystrybucji to narzędzia, które pozwalają na ograniczenie negatywnych skutków ryzyka środowiskowego i społecznego, a tym samym przyczyniają się do polepszenia jakości życia.

Znaczenie problematyki stabilności finansowej gospodarstw domowych i użyteczność instrumentów zrównoważonych finansów w jej zapewnianiu sprawia, że należy oczekiwać iż proces ten będzie realizowany przy wykorzystaniu innowacyjnych instrumentów zrównoważonego finansowania.

⁴³⁴ J. Fila, J.: *Mikrofinanse a wykluczenie finansowe i społeczne – polityka i instrumenty*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, (311), 2013, s. 95–106.

⁴³⁵ J. Cichy: *Obligacje społeczne – innowacyjny instrument finansowania potrzeb społecznych*. Studia Ekonomiczne, 356, 2018, s. 33–42.

⁴³⁶ *Social Impact Bonds 2017*, s. 19–20.